

УДК 159.922.73

**ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ ДІАГНОСТИКИ ЕМОЦІЙНО-
ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ТВОРЧОСТІ
У СПЕЦИФІЧНО ДИТЯЧИХ ВИДАХ ДІЯЛЬНОСТІ**

**І. Мельник, Інститут психології
імені Г. С. Костюка
НАПН України**

У статті здійснено опис основних методів діагностики емоційно-ціннісного ставлення дошкільників до творчості у специфічно дитячих видах діяльності, зокрема таких як ігрова та практична діяльність. Наведено приклади специфічних дитячих дій та висловлювань, на які варто орієнтуватися психологу або вихователю під час діагностики емоційно-ціннісного ставлення дошкільників до творчості у процесі їх повсякденної життєдіяльності у дитячому садку.

Ключові слова: *творчість, потреба в творчості, емоційно-ціннісне ставлення до творчості, провідна діяльність, дитячі види діяльності.*

Постановка проблеми. Відомо, що потреба людини творити і реалізація її у всіх сферах діяльності урізноманітнює життя, робить його більш повним та яскравим. Особливо значний внесок у розвиток потреби людини в творчості роблять дошкільні роки життя. Якщо ще у дошкільному віці сформувати у дитини стійке позитивне емоційно-ціннісне ставлення до творчості, необхідність творити під час будь-якої діяльності, прагнення до нестандартного виконання здавалося б звичних дій, то в майбутньому ми отримаємо цікаву неординарну особистість, що здатна у різних ситуаціях бути “генератором ідей” та творчо урізноманітнити власне існування та існування оточення в цілому. Чому ж наразі таких людей можна зустріти далеко не завжди? Та, можливо, саме тому, що ще в дошкільному дитинстві щось важливе було вчасно не помічене, не розвинене та назавжди втрачене.

Як засвідчує практика, батьки та вихователі зазвичай більше уваги звертають на результати дитячої творчості (оригінальні малюнки, аплікації, розповіді тощо) і на основі цього роблять певні висновки. І психолого-педагогічна робота з дітьми проводиться відповідна – розвиток творчих здібностей саме до цих видів діяльності. При такому підході в кращому випадку ми виховаємо діток, що будуть талановиті у одному чи кількох

видах діяльності – у малюванні, у співах, у драматизації тощо. Але набагато ефективнішим було б таке виховання, в результаті якого дитина виросла б творчою особистістю, вмiла б нестандартно мислити в різних сферах свого життя. Тому потрібно вивчати не тільки результати дитячої творчості, а й наявність чи відсутність у дітей потреби творити, що насамперед проявляється у позитивному або негативному емоційно–ціннісному ставленні до творчості у різних специфічно дитячих видах діяльності.

Зважаючи на це, не можна переоцінити значення вміння батьків та вихователів дошкільного закладу вчасно помітити характерні прояви потреби дошкільників у творчості у специфічно дитячих видах діяльності, підтримати їх та м'яко підштовхнути до подальшого розвитку і перетворення в стійку особистісну цінність. Також не менш важливим є вміння побачити в дитині відсутність або слабе вираження такої потреби, небажання творити взагалі, для того, щоб вчасно попередити закріплення у характері дитини такої небажаної тенденції та провести відповідну психолого–педагогічну роботу. Звичайно, творчість у дошкільному віці – це ще не та творчість, яка буває притаманна дорослим людям. Дитина не відкриває щось нове і значуще для суспільства, не робить винаходи, які б були корисні для країни або всієї планети. Однак, це та основа, на якій зароджуються такі геніальні творіння. Таку специфічну властивість дитячої особистості Н.А.Козирева називає «творчою позицією» [3; с. 81]. Дитяча творчість може проявлятися не тільки в активних діях і реальних продуктах творчості. Існує творчий процес, який проходить непомітно для оточуючих, не проявляючись особливо у поведінковій активності: коли дитина формує “всередині себе” новий погляд на предмети, на події оточуючого світу. Така творча позиція проявляється в найрізноманітніших сферах життєдіяльності дошкільника: у грі (дитина змінює по–своєму правила, ролі, відносини, свою позицію), у взаєминах з однолітками і дорослими (наприклад, при вирішенні конфліктних ситуацій дитина відходить від конфліктної ситуації замість “активної боротьби” за

свої інтереси), у формулюванні нових, подекуди вельми оригінальних питань і висловлювань.

У дошкільному дитинстві творчість притаманна майже всім дітям, та вона ще не є для них справжньою цінністю. Для того, щоб творчість стала глибинною особистісною цінністю дитини, а не лише окремою ситуативною якістю потрібен організований вплив зовнішнього середовища, що для дитини представлено передусім значимим дорослим. І головне завдання педагогів – зробити так, щоб природна потреба дитини в творчості не згасла, а навпаки розвивалась, вела до ціннісного ставлення дитини до творчості впродовж життя.

Мета статті – здійснити опис основних методів діагностики емоційно–ціннісного ставлення дошкільників до творчості у специфічно дитячих видах діяльності, зокрема таких як ігрова та практична діяльність.

Виклад основного матеріалу статті. Яким же чином можна визначити наявність або відсутність потреби в творчості у дітей дошкільного віку? Як ми вже зазначали вище, необхідно продіагностувати, чи є у конкретної дитини позитивне емоційно–ціннісне ставлення до творчості. Однак, перш ніж проводити таку діагностику, варто насамперед визначити, що саме діти знають про творчість взагалі (когнітивний компонент цінності творчості для дитини). Для цього можна використати **метод бесіди** – запропонувати дітям відповісти на питання, що для них означає слово “творчість” і пояснити, як вони його розуміють. Для наочності можна показати картинку, яка відповідає даному поняттю. Хід бесіди обов’язково треба фіксувати, документувати (якщо можна, то записувати в протоколи або на диктофон), при цьому мова дитини повинна фіксуватися дослівно, “фотографічно”, без найменшого редагування, щоб уникнути невірною трактування дитячих відповідей експериментатором. Складність методу бесіди зумовлена тим, що експериментатор повинен досконало проаналізувати відповіді, відкинути недостовірне і несуттєве та зосередити увагу на фактах, які в цьому випадку дають потрібну інформацію. Однак,

незважаючи на деяку його складність і трудомісткість, даний метод у роботі з дітьми є необхідним, оскільки відповіді дітей дають змогу отримати загальне уявлення про обізнаність і розуміння кожною дитиною названого поняття.

Наші дослідження показують, що зазвичай дошкільники поняття "творчість" асоціюють з художньою діяльністю, малюванням, рідше – з конструюванням певних предметів з тих чи інших матеріалів, зі співом. Так, даючи відповідь на питання, що для них означає слово "творчість" і як вони його розуміють, діти в основному пояснюють, що це "...коли людина щось малює", "...коли художник робить картини", "...коли люди щось роблять з дерева, фарбують", "...коли люди роблять машинки, вертоліт, будують кораблик", "...коли співають пісні", "щось будуєш і у тебе виходить", "...коли щось зробив сам і цим користуєшся", "це щось смішне", "це музика" тощо. Багато дітей взагалі не можуть відповісти, як саме вони розуміють слово "творчість".

Дослідивши когнітивний компонент цінності творчості для дітей, тобто знання дітей про сутність поняття "творчість", необхідно обов'язково вивчити й емотивний компонент, тобто їх емоційно-ціннісне ставлення до творчості, що найповніше виражається у специфічно дитячих видах діяльності, зокрема таких як ігрова та практична діяльність. Однак, таке емоційно-ціннісне ставлення до творчості є погано усвідомлюваним суб'єктивним переживанням дитини, тому його важко піддати об'єктивізації і розробити конкретні стандартизовані процедури для його діагностики. У цьому випадку незамінним буде *метод цілеспрямованого спостереження*.

Метод спостереження – це найстаріший метод психологічної діагностики. Він є незамінним скрізь, де не розроблені або не відомі стандартизовані процедури. Винятково важливе значення метод спостереження має для вивчення психологічних особливостей дітей, оскільки дитина як об'єкт дослідження представляє більші труднощі для експериментального вивчення, ніж доросла людина. Наукове спостереження як психодіагностичний метод характеризується: постановкою мети; вибором

ситуації для спостереження; визначенням психологічних якостей або особливостей поведінки, які повинні стати об'єктом спостереження; розробленою системою фіксації, запису і оцінювання результатів. Інакше кажучи, спостереження як метод включає мету і схему спостережень.

Метод наукового спостереження можна з успіхом використовувати педагогам і практичним психологам для діагностики емоційно-ціннісного ставлення до творчості у специфічно дитячих видах діяльності, зокрема таких як ігрова та практична діяльність. Однак, зважаючи на результати теоретичного аналізу літературних джерел з означеної проблематики, можна констатувати, що у психологічній науці та практиці це питання є недостатньо розробленим. Тому нижче пропонуємо один з варіантів такого спостереження.

Насамперед, слід пам'ятати, що спостереження не може проводитись без чітко визначеної схеми та розроблених показників. Потрібно конкретно знати, за чим саме спостерігати, а для цього доречно ознайомитись з теоретичними підходами науковців щодо даної проблеми, і тільки після цього виокремлювати відповідні показники для спостереження. Необхідно розробити карти спостереження за дітьми у процесі ігрової та практичної діяльності та виокремити основні показники загального емоційно-ціннісного ставлення дітей до творчості. До таких показників, як засвідчує аналіз теоретичних джерел даної проблеми, належать: *прагнення (інтерес), оціночне ставлення та здатність до творчих дій у даному виді діяльності*, що може проявлятися у конкретних висловлюваннях, емоційних реакціях та діях дітей.

Так, спостерігаючи за самостійною сюжетно-рольовою грою дітей, у карті спостережень слід фіксувати та аналізувати:

1) Прояви інтересу до здійснення творчих дій у грі (дитина активно бере в участь у творчих ігрових діях, якщо вони виникають, або ж дитинане прагне брати в участь у творчих ігрових діях, якщо вони виникають);

2) Прояви оціночного ставлення до своїх та чужих творчих дій у грі (дитина позитивно реагує на будь-який відхід від стандартних схем у грі

або ж дитина негативно реагує на будь-який відхід від стандартних схем у грі);

3) Прояви здійснення творчих дій у грі (дитина наповнює гру оригінальними діями та сюжетними лініями або ж відтворює запропоновані іншими дітьми творчі дії).

Спостерігаючи за практичною діяльністю дітей (малюванням, конструюванням, аплікацією, ліпленням тощо), у карті спостережень слід фіксувати та аналізувати:

1) прояви інтересу до здійснення творчих дій у практичній діяльності (дитина прагне діяти самостійно після надання вихователем інструкцій, не просить допомоги у вихователя або ж дитина прагне діяти тільки за зразком, постійно потребує допомоги вихователя);

2) прояви оціночного ставлення до своїх творчих дій у практичній діяльності (дитина позитивно реагує на будь-який відхід від зразка, наповнюючи його новим змістом або ж дитина негативно реагує на будь-який відхід від зразка, виправляє себе);

3) прояви здійснення творчих дій у практичній діяльності (продукт діяльності дитини відзначається оригінальністю задумів, образів, значно відрізняється від зразка або ж продукт діяльності дитини схематичний або повністю зроблений відповідно зразку, не відрізняється оригінальністю).

Слід додати, що для того, щоб спостереження за описаними картами було дійсно ефективним, доцільно при його організації дотримуватися певних умов. По-перше, для спостереження потрібно обрати сприятливу ситуацію, яка б давала змогу вирішити всі потрібні завдання. Для вивчення емоційно-ціннісного ставлення дітей до творчості у грі слід спостерігати за самостійними сюжетно-рольовими іграми дошкільників, у які вони грають переважно у другій половині дня, коли є вільний час. Тоді можна побачити досить яскраві сюжети, зафіксувати висловлювання та дії дітей, що можуть свідчити про наявність у них потреби в творчості. Для вивчення емоційно-ціннісного ставлення дітей до творчості у практичній діяльності доцільно

спостерігати за дітьми під час занять з малювання, ліплення, аплікації тощо, що проводить вихователь.

По-друге, необхідно пам'ятати, що одноразове спостереження може надати недостовірні результати, оскільки може бути ймовірність впливу конкретної ситуації на поведінку досліджуваних в даний момент: поганий настрій, погіршення стану здоров'я, стреси та ін. Тому, щоб звести таку ситуативність до мінімуму, слід проводити спостереження систематично, декілька разів через певний проміжок часу.

Наші дослідження показують, що за допомогою методу спостереження завжди можна виокремити групу дітей, що мають яскраво позитивне емоційно-ціннісне ставлення до творчості у самостійній сюжетно-рольовій грі. Таке ставлення, як правило, проявляється в: повній самостійності при виборі ролей в грі (навіть якщо дитині не дістається роль, або роль, запропонована іншими дітьми їй не подобається, то така дитина придумує свою власну специфічну роль, обґрунтовуючи при цьому свій вибір); специфічних емоційних реакціях та висловлюваннях тоді, коли гра потребує відходу від стандартної ситуації (дитина позитивно реагує на оригінальні повороти в грі); особливих оригінальних діях дитини, що ведуть до наповнення спільного ігрового сюжету творчими моментами. Однак, за нашими даними, зазвичай таких дітей небагато (у наших дослідженнях виявлено 18% таких дітей від загальної кількості обстежених), що неодмінно є тривожною тенденцією і потребує посилення уваги вихователів та батьків до даної проблеми.

Як правило, і в практичній діяльності можна спостерігати небагато дітей з вираженим позитивним емоційно-ціннісним ставленням до творчості (у наших дослідженнях при спостереженні за художньою діяльністю виявлено 23% таких дітей від загальної кількості досліджених). Характерною особливістю таких дітей є те, що вони відразу починають діяльність, захоплюються і повністю заглиблюються у процес. У таких дітей, як правило, і продукти діяльності відзначаються оригінальністю.

Характерним для них є піднесений настрій, специфічні емоційні висловлювання, як-от: “О, це цікаво!”, “Це я люблю”, “Я вмію”, “Зараз щось обов’язково придумаю”, “Люблю малювати”, “Ура, це вийшло схожим на...!” тощо.

Висновки. Підсумовуючи розгляд порушеної у статті проблеми, можна стверджувати, що емоційно-ціннісне ставлення до творчості є складним феноменом для вивчення, оскільки є погано усвідомлюваним суб’єктивним переживанням дитини, тому його важко піддати об’єктивізації і розробити конкретні стандартизовані процедури для його діагностики. Однак, за допомогою таких звичайних методів як бесіди і цілеспрямовані спостереження за дошкільниками у специфічно дитячих видах діяльності можна отримати цікаві і достатньо достовірні дані про наявність/відсутність позитивного емоційно-ціннісного ставлення дітей до творчості у цих видах діяльності. Достатньо тільки правильно організувати такі дослідження, чітко визначити їх хід і дотримуватися відповідних рекомендацій.

Перспективою подальших досліджень є пошук психологічних умов розвитку дитячої творчості та закріплення її як особистісної цінності, а також ефективних шляхів підвищення позитивного емоційно-ціннісного ставлення дітей дошкільного віку до творчості у специфічно дитячих видах діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психол. очерк: Кн. для учителя / Л. С. Выготский // – 3 – е изд. – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.
2. Дьяченко О. М. Воображение дошкольника / О. М. Дьяченко. – М. : Знание, 1986. – 96 с.
3. Козырева Н. А. Развитие творческой позиции старших дошкольников в игре с противоречиями / Н. А. Козырева // Вопросы психологии. – 2007. – №2. – С. 80–91.
4. Мельник І. С. До проблеми дослідження емоційно –ціннісного ставлення дошкільників до творчості / І. С. Мельник // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Том IV. Психологія розвитку дошкільника. Випуск 8. – Київ : “Срібна хвиля”, 2012. – С. 178–187.
5. Мельник І. С. Особливості спостереження як методу вивчення взаємин у групі дітей дошкільного віку / І. С. Мельник // Вісник інституту розвитку дитини. Вип. 14. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. – Київ : Вид –во Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова, 2011. – С.146–152.

И. Мельник

ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДОВ ДИАГНОСТИКИ ЭМОЦИОНАЛЬНО ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЕ ДОШКОЛЬНИКОВ К ТВОРЧЕСТВУ В СПЕЦИФИЧЕСКИ ДЕТСКИХ ВИДАХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье описаны основные методы диагностики эмоционально-ценностного отношения дошкольников к творчеству в специфически детских видах деятельности, в частности таких как игровая и практическая деятельность. Приведены примеры специфических детских действий и высказываний, на которые стоит ориентироваться психологу или воспитателю во время диагностики эмоционально-ценностного отношения дошкольников к творчеству в процессе их повседневной жизнедеятельности в детском саду.

Ключевые слова: *творчество, потребность в творчестве, эмоционально-ценностное отношение к творчеству, ведущая деятельность, детские виды деятельности.*

I. Melnik

DESCRIPTION OF METHODS OF DIAGNOSTICS EMOTIONALLY VALUED ATTITUDE OF UNDER –FIVES TOWARD CREATION IN SPECIFICALLY CHILD'S TYPES OF ACTIVITY

The article description of specific methods of diagnosis emotional value attitude preschoolers to work specifically in children's activities, in particular, such as game and practice work. Examples of specific children's actions and utterances, which is to focus psychologist or caregiver during diagnosis emotional value attitude preschoolers to art during their everyday life in kindergarten.

Keywords: *creativity, the need for creativity, emotionally valuable attitude to work, leading activities, children's activities.*

УДК 159.923.2

**БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧІ ВЗАЄМИНИ І РОЗВИТОК
ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

**Р. Мороз, Миколаївський
національний університет
імені В. О. Сухомлинського**

В статті узагальнюються результати досліджень батьківсько-дитячих взаємин. Проведено факторний аналіз, здійснено кореляцію використаних методик, охарактеризовані детермінанти зв'язку між якістю функціонування батьківсько-дитячих взаємин та розвитком особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: *батьківсько-дитячі взаємини, особистісна ідентичність, сімейні наративи, сімейна система, триангуляція.*

Постановка проблеми. Проблема формування й розвитку особистісної ідентичності є однією з основних проблем сучасної психологічної науки і розроблялась головним чином зарубіжними психологами. Дослідження А. Адлера, Р. Бернса, А. Ватермана, Дж. Міда, Е. Еріксона, Л. Мак-Фолл, Майерс, Дж. Марсія, Г. Теджфела, Д. Тернера, Е. Фромма, Ю. Хамберса та ін. спрямовані на вивчення проблеми динаміки становлення ідентичності в процесі психічного розвитку людини. Завдяки розробкам російських та українських вчених Н. Антонової, Г. Балла, Є. Белінської, П. Гнатенка,